

Peter DEMETER – Dana MAREŠOVÁ

Životní cesta Terezie Dalbergové (1866–1893) za uzdravením. Zbožná pouť do francouzských Lurd

---

Abstract: Life Path of Therese Dalberg (1866–1893) to Recovery. Pilgrimage to Lourdes in France

In the year 2017, the authors of this article published a book called *The Life and Works of Therese Dalberg. The Noble Poetess from the Castle of Dačice* where they captured the life of this young noblewoman. Unfortunately, they were not able to find out the cause of her death and so Therese's fight against the illness was still shrouded in mystery. However, the presented article should uncover some of unanswered questions related to Therese's path to recovery, including her stays in various European spas, mainly in Lourdes in France. Most of Therese's life was connected with unending pain, paralysing her body, and seeking solace in God, giving her hope for recovery. Not only Therese, but also the whole family of Dalberg put hope in a pilgrimage place in Lourdes, where Therese travelled with her sisters. This unique pilgrimage became inseparable part of the whole family's life. Therefore it is described in detail in this study. Sadly, in spite of all the effort, Therese's life could not be saved and she passed away before her 27th birthday in 1893.

Key words: the Dalbergs – Lourdes – pilgrimage – recovery – illness – faith in God – miracle

---

V sbírkách Státního zámku Dačice se nachází portrét šlechtičny Terezie Dalbergové od Františka Kupky. Jedná se o jeden z autorových nemnoha realistických obrazů, který vznikl v rámci Kupkova „vídeňského období“. Malíř pastel vytvořil těsně před tím, než odcestoval do Francie, kde se jeho tvorba zcela obrátila směrem k abstraktnímu umění. V roce 1958 se zmíněný portrét dostal v rámci svozů mobiliáře z dačického zámku do depozitářů zámku Jaroměřice nad Rokytnou.¹ Zde byl zcela zapomenut a ukryt před zraky laické i odborné veřejnosti. Na jeho existenci upozornila až v roce 1983 Květa Křížová v článku *Kupkův pastel básničky Terezie Dalbergové* uveřejněném v časopise *Umění*.² Kupkou signovaný obraz je datován rokem 1894, vznikl tedy přibližně rok po smrti portrétované šlechtičny, a to podle Tereziiny fotografie, která se dochovala ve sbírkách zámku Dačice.³

-
- 1 V dnešní době visí obraz v tzv. Pánské pracovně dačického zámku, kam se opět po dlouhých letech navrátil při instalaci zámeckých interiérů, jež proběhla mezi lety 2010–2012. Více o tom Jan MIKEŠ, *Zámek Dačice. Proměny interiérů od renesance k dnešku*, České Budějovice 2015, s. 72.
  - 2 Květa KŘÍŽOVÁ, *Kupkův pastel básničky Terezie Dalbergové*, *Umění* 31, 1983, s. 182.
  - 3 Státní zámek Dačice, Pánská pracovna, inv. č. D 11 469.

Příběh „zapomenutého obrazu“ není jediným, jenž se k portrétu Terezie Dalbergové váže.⁴ Za zmínku stojí například příběh „cesty obrazu“ po sídle rodu Dalbergů v Dačicích na přelomu 19. a 20. století, který lze vysledovat z historických fotografií.⁵ Tereziin portrét i jeho fotografická předloha sehrávaly důležitou reprezentační úlohu v rámci rodinné strategie vzpomínání Dalbergů na předčasně zesnulou členku jejich rodu.⁶ Další příběhy skládající mozaiku života, smrti a následných událostí po úmrtí šlechtičny portrétované na Kupkově pastelě shrnuje publikace *Život a dílo Terezie Dalbergové. Urozená básnířka z dačického zámku* z roku 2017 od autorů této studie. Výzkum předložený ve zmíněné knize vychází z rodinné korespondence Dalbergů uložené v Moravském zemském archivu v Brně pod označením G 399, z posmrtně vydané edice Tereziiných básní a z pramenů hmotné (mimotextové) povahy uložených na dačickém zámku. Mezi ně patří například vzpomínaný Kupkův pastel, rozličné rodinné fotografie včetně těch, které zachycují Terezii, snímky vybavení pokojů nebo klíček k Tereziině rakvi aj. Vypovídací hodnotu mají též knihy patřící Dalbergům, které si členové rodu často označovali jménem, vlastním razítkem nebo *ex libris*. Přítomnost různých svazků v dalbergovské knihovně uložené v dačickém zámku poodhaluje zájmy, záliby a vůbec vnitřní svět jednotlivých příslušníků rodu.⁷ Z obdobně pestré pramenné základny vychází i předkládaná studie, jež se zaměřuje na příběh cesty, kterou Terezie Dalbergová podnikla za účelem uzdravení na poutní místo Lurdy v jižní Francii. Prostřednictvím komparace uvedených pramenů lze sledovat témata jako rodinné strategie víry a náboženských rituálů ve šlechtickém prostředí, prožívání nemoci a pečování o nemocného člena šlechtické rodiny žijícího na území českých zemí v druhé polovině 19. století nebo cestování z léčebných a náboženských důvodů, s čímž souvisí fenomén poutních míst a religiozita.

Terezie se narodila do rodiny říšského svobodného pána a majitele dačického panství Friedricha Ferdinanda Dalberga (1822–1908).⁸ Dětství prožila v idylickém prostředí

4 Slovo příběh, respektive historický příběh, je užít v souvislosti s teorií o historiografickém vyprávění, kterou načrtl Hayden White a později na ni navázal koncept „nového historismu“. Více o tom Hayden WHITE, *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011; Jonathan BOLTON (ed.), *Nový historismus/New historicism*, Brno 2007.

5 Státní zámek Dačice, Velká knihovna, inv. č. D 12 376; tamtéž, Archiv, nevidovaná fotografie.

6 Více o tom Peter DEMETER, *Klíček k rakvi a jiné smuteční upomínky*, in: Peter Demeter – Dana Marešová (edd.), *Život a dílo Terezie Dalbergové. Urozená básnířka z dačického zámku*, České Budějovice 2017, s. 31–40.

7 Rodu Dalbergů v minulosti patřil také zámek Roztěž u Kutné Hory, jehož knihovna je v dnešní době uložena na Státním zámku Dačice jako depozitum. Obě knihovny spolu kulturně-historicky souvisí. O dalbergovských knihovních fondech více Jana BISOVÁ, *Zámecká knihovna v Dačicích*, *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny České republiky* 14, 1997, s. 131–140. O čtenářské kultuře Dalbergů více Dana MAREŠOVÁ, *V zajetí knih*, in: P. Demeter – D. Marešová (edd.), *Život a dílo Terezie Dalbergové*, s. 49–56.

8 Rodinou Dalbergů se zejména zabývala Jana Bisová. Jen výběrově Jana BISOVÁ, *Dalbergové v českých zemích*, *Dačický vlastivědný sborník* 3, 2005, s. 25–54; TÁŽ, *Von Aschaffenburg nach Datschitz. Die*

dačického zámku. Tehdy ještě nikdo netušil, že její život bude spjat s bolestí, snahou přežít každý nastávající den a neutuchající vírou a hledáním spasení u Boha. Její matka Kunhuta (rozená Vittinghoff-Schell, 1827–1892) se neustále strachovala o dceřino zhoršující se zdraví, ve starších sestřích měla Terezie věrné přítelkyně a bratři se pro ni stali láskyplnými opatrovníky. Starší ze sourozenců Ludovika (1847–1918), Karel Heribert (1849–1920), Karolina (1851–1929) a Marie (1856–1925) společně se vstupem do manželství postupně opouštěli rodné Dačice. Na zámku zůstala nejmladší Terezie se sestrami Helenou (1857–1924), Sofií (1861–1937) a bratrem Friedrichem Egbertem (1863–1914). Pro rodinu byla velice důležitá víra, o čemž svědčí zejména vzájemná korespondence Dalbergů, která např. prozrazuje časté návštěvy mší a cesty do moravského Montserratu, poutního místa nacházejícího se nedaleko Dačic.⁹ Terezie během dětství prohlubovala své vzdělání nejen v katolické víře, ale věnovala se také jazykům, hře na klavír, literatuře, psaní poezie a obdobným dovednostem, které se pojily s jejím šlechtickým stavem.¹⁰

V sedmdesátých letech 19. století opustila mladá šlechtična Dačice a čekaly ji studijní povinnosti ve Vídni. Nastoupila jako externí žačka do Výchovného ústavu řádových sester Nejsvětějšího Srdce Ježíšova.¹¹ Bydlela v bytě, který si tu pronajímal její otec.¹² Terezii se ve městě i ve škole velice líbilo.¹³ Studia ve Vídni ovšem v roce 1881 přerušila nemoc, postihly ji spalničky, a tak se navrátila zpátky do Dačic.¹⁴ Její zdraví se nezlepšovalo, proto začátkem léta odjela do hornorakouských lázní Ischl.¹⁵ Až v roce 1884 se Terezie vrátila do Vídně.¹⁶ Toto město ji velmi okouzilo, navštěvovala zde plesy, koncerty, cirkus a mnohé další kulturní akce.¹⁷ Její nadšení opět netrvalo dlouho, v únoru 1884 ji zachvátily

---

Korrespondenz Maria Annas von Dalberg mit ihren Söhnen Friedrich und Carl (1807–1828) als Zeugnis epochalen Wandels, Aschaffenburg 2016 (= Veröffentlichungen des Geschichts- und Kunstvereins 63) a další.

- 9 Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), G 399 Rodinný archiv Dalbergů (dále RA Dalbergů), inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Dačice, 1. 8. 1875; Dačice, 22. 8. 1878; Josef SPRINGER, *Montserrat*, Sitzgras 1908, s. 49.
- 10 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Würzburg, 21. 1. 1876; Dačice, 26. 6. 1878. Tamtéž, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personálie, s. l. 1876.
- 11 Theresia Maria Reichsfreiin von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht an ihre Leiden und ihre Lieder*, Wien 1894, s. 7.
- 12 J. BISOVÁ, *Dalbergové*, s. 34.
- 13 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Vídeň, 20. 6. 1880; Vídeň, 31. 10. 1880.
- 14 T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 10.
- 15 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 168, kart. 48, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Ischl, 23. 6. 1881; Ischl, 27. 6. 1881; Ischl, 30. 6. 1881.
- 16 Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Egbert Dalberg, dopisy od sestry Terezie, Vídeň, 4. 1. 1884.
- 17 Tamtéž, Vídeň 5. 1. 1884; Vídeň, 21. 1. 1884; Vídeň, 26. 1. 1884; Vídeň, 8. 2. 1884. Srov. T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 27.

horečky, které vyvrcholily srdečním záchvatem. Vypadalo to, že Terezie zemře, proto byl přivolán kněz, který jí udělil poslední pomazání a vyslechl její zpověď.¹⁸ Následovala další z ozdravných cest, tentokrát na pobřeží Istrie do vesničky Volosca.¹⁹ Po léčbě se Terezie vrátila do rodných Dačic, avšak ani zde nenalezla klid na dlouho. Začaly ji trápit bolesti nohou, které doprovázely křeče a bolesti zad.²⁰ Proto se čím dál častěji obracela k Bohu a prosila ho o pomoc. O tom, jak probíhala péče o Tereziino nemocné tělo, psala v jednom z dopisů její sestra Helena matce Kunhutě. Helena se společně s dačickým zámeckým personálem o Terezii starala. Rodina vždy spoléhala na radu lékaře Rozsívala, který o mladou šlechtičnu pečoval. Z korespondence je patrné, že doktor byl renomovaný a oplýval mnohými zkušenostmi. Když měla Terezie křeče v nohou, lékař doporučil na zmírnění bolesti provádět masáže a při silných křečích rozhodl otoky na nohou léčit heřmánkem. Helena přikládala mokré ručníky zejména na Tereziina nemocná kolena. V případě zdlouhavých bolestí lékař svalové spazmy obalil hedvábnými ručníky a utáhl je gutaperčou.²¹

Do čtrnácti let se Terezie vyvíjela jako zdravé děvčátko. Její nemoc tedy nebyla vrozená, jak by se mohlo zdát při zkoumání vzájemné rodinné korespondence, v níž se o Terezii vždy hovoří jako o nemocné. Podle příznaků nemoci, o kterých se Dalbergové zmiňují, a jejichž popisy obsahuje i posmrtně vydaná edice básní, se nelze domnívat, že trpěla tuberkulózou, která je uvedena jako příčina smrti v úmrtním listě šlechtičny. Tato diagnóza souvisela s tím, že si lékaři ani rodina neuměli nemoc vyložit jinak.²² I tak zkušený lékař, jako byl doktor Rozsival, nemohl Terezii uchránit od smrti. Podle všech indicií Terezie zřejmě trpěla tzv. subakutní sklerózující panencefalitidou. Když mladá šlechtična v roce 1881 prodělala spalničky, napadl její organismus virus, který vyústil za tři roky právě v panencefalitidu. Zpočátku se onemocnění projevuje poruchami psychiky tak, že se infikovaný hůře koncentruje a postupně může dokonce trpět demencí. Následně nemoc mnohdy doprovází epileptické záchvaty, mimovolné pohyby a poruchy motoriky spojené se zvýšeným svalovým napětím. V době druhé poloviny 19. století se panencefalitida nedala

18 Tamtéž, s. 31.

19 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Egbert Dalberg, dopisy od sestry Terezie, Volosca, 29. 4. 1885.

20 Více o tom, že Terezie pobývala v Dačicích již od konce června 1885, v *silva rerum* Kunhuty Dalbergové. Srov. Dana MAREŠOVÁ, *Šlechtičny z rodu Dalbergů a silva rerum 2. poloviny 19. století*, *Theatrum historiae* 20, 2017, s. 177–193. K bolestem více MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 340, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od matky Kunhuty, Thurn, 22. 7. 1885. Tamtéž, inv. č. 346, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od sestry Ludoviky, Thurn, 26. 8. 1885. T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 44.

21 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 203, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Heleny, Dačice, 10. 8. 1885. Gutaperča je průhledná, pevná a pružná guma.

22 Tamtéž, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personálie, 23. 5. 1893.

rozpoznat, natož léčit. Proto každého, kdo jí onemocněl, čekala jistá smrt. Terezie se svou nemocí bojovala dvanáct let, což při tomto onemocnění bylo ojedinělé.²³

Lékař hledal cestu, jak Terezii alespoň ulevit od bolesti, a proto doporučil rodině, aby odjela opět do Voloscy.²⁴ Na tomto místě jí údajně od bolesti pomohla sestra Damiana, která jí potřela nohy zázračnou vodou dovezenou z Lurd. V květnu 1886 se dívka zázračně uzdravila a záhy svému otci Friedrichovi Ferdinandovi napsala: „*Včera v noci jsem nemohla vydržet, museli mě držet, museli mě nosit, nemohla jsem sedět, noha se mi stále křivila. Během večere mi potřela sestra Damiana nohy vodou z Lurd (noha byla zcela pokřivená, jak jsem říkala), hodinu jsem se modlila s růžencem, když jsem pocítila, jak se noha uzdravuje, cítila jsem ji, byla velmi pohyblivá a pružná, mohla jsem se přesunovat, jak jsem chtěla, posadit se a dokonce se sklonit ke své posteli. Dnes stojím, chodím a cítím se lépe. Milá matka boží mě uzdravila! Milý Bůh je tak dobrý, že nevím, jak mu poděkovat.*“²⁵ Od této chvíle začala svůj vděk projevovat Marii Lurdské. Po cestě z Voloscy do rodných Dačic navštívila poutní místo Mariazell ve Štýrsku.²⁶ Ovšem za zázrak, který jí byl projevený, chtěla Terezie poděkovat Marii Lurdské osobně, proto se rozhodla společně se sestrami Helenou a Sofií navštívit francouzské Lurdy.²⁷

Sestry Dalbergovy se připojily k první železniční pouti vypravené z Vídně do Lurd, která se konala roku 1886.²⁸ Poutní místo v Lurdech vzniklo záhy po roce 1858, kdy se Bernadettě Soubirousové měla v jeskyni Massabielle zjevit Panna Marie. Pramen v této jeskyni měl poté nabýt zázračných léčivých účinků, pro něž začaly do Lurd cestovat davy poutníků. Iniciátory zmíněné železniční pouti byli majitel umělecké dílny Johann Heindl a faráři Macarius Obernhumer a Methodius Jellinek. Ke konci roku 1885 se organizace chopil dvorní rada a profesor na Uměleckoprůmyslové škole ve Vídni Josef Storck. Následně vznikl výbor (označovaný jako *Comité*), který měl dohlížet na přípravu celé cesty. Členové výboru zastupovali všechny části monarchie. Lze mezi nimi nalézt příslušníky šlechty, měšťanstva a duchovenstva. Ve výboru aktivně působil Tereziiin otec Friedrich Ferdinand Dalberg. Dalšími členy byly například hrabě Brandis z Lince, hrabě Hartig z Bolzana, hrabě Fries z Merana, duchovní a rektor vídeňské univerzity Hermann Zschokke nebo kazatelé

23 I dnes je úspěšnost na vyléčení panencefalitidy zanedbatelná. Zdeněk SEIDL, *Neurologie pro studium i praxi*, Praha 2015, s. 241.

24 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Volosca, 4. 3. 1886.

25 Tamtéž, Volosca 19. 5. 1886. T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 45.

26 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 347, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od sestry Marie, Hietzing, 1. 6. 1886.

27 Tamtéž, Františkovy Lázně, 20. 6. 1886.

28 Hermann ZSCHOKKE, *Der erste österreichische Pilgerzug nach Lourdes und Parayle-Monial in Frankreich*, Wien 1886, s. 13. Kniha se dochovala na zámku v Dačicích. Srov. Státní zámek Dačice, Velká knihovna, sign. 16 164/I.

Josef Koch a Josef Koller z Vídně. Po ustanovení výboru následovala audience u tehdejšího ministerského předsedy Eduarda hraběte Taaffeho, aby byly zajištěny všechny potřebné náležitosti cesty (zejména právní).²⁹

Terezie Dalbergová a její sestry nebyly jedinými příslušnicemi urozené společnosti, které pouť do Lurd absolvovaly. Cesty se zúčastnili i další šlechtici a šlechtičny z celého Rakouska-Uherska, například hrabě a hraběnka Czapary, baronka Lazariniová či hraběnka Seilernová a další. Nejpočetnější skupinou poutníků bylo duchovenstvo, které čítalo 173 osob. Pouti se účastnili faráři, kanovníci, katedrální kněží, prelát Anton Gujanszky nebo členové různých církevních řádů: benediktini, cisterciáci, františkáni, kapucíni a barnabité. Kromě nich cestovali do Lurd také profesori teologie a gymnaziální profesori. Nejmenší zastoupení mělo vojsko, z jehož řad se vydali na cestu pouze dva členové.³⁰

Podle zemské příslušnosti absolvovalo v roce 1886 pouť do Lurd 88 osob z Dolního Rakouska, k tomu nutno připočíst 83 osob pocházejících přímo z hlavního města monarchie. Dále se pouti účastnilo 91 osob z Horního Rakouska, 78 osob z Moravy, 47 osob ze Štýrska, 31 osob ze Slezska, 30 osob z Čech, celkem 34 osob z Uherska, Chorvatska a Slavonska, 23 osob ze Salcburska, 21 osob z Tyrolska a Vorarlberska, 17 osob z Haliče a Bukoviny, 15 osob z Kraňska a 6 osob z Korutan. Cestu podniklo také 18 osob pocházejících z Německého císařství a 1 osoba z Rumunského království.³¹

Zájemci o pouť se měli možnost o cestě do Lurd dozvědět z novin a prostřednictvím plakátů distribuovaných do far a kostelů. V přípravných fázích byli vyzváni, aby předem uhradili poplatek za jízdenku v požadované třídě, příspěvek na cestu (minimálně 10 zlatých), a aby předložili doporučení k absolvování pouti vydané příslušnou farností nebo členem organizačního výboru. Na jednotlivé jízdenky byly nabízeny slevy.³² Finanční zajištění náročné cesty neprobíhalo pouze z příspěvků účastníků pouti. Podstatný díl celkové částky byl uhrazen z darů, které dosáhly výše 8965 zlatých a 6 krejcarů.³³ Peněžní dary věnovalo velké množství osob napříč společenskými vrstvami, od nejhudších, kteří přispěli několika krejcarů, po nejvyšší církevní hodnostáře, a dokonce samotnou císařskou rodinu. František Josef I. s chotí darovali 300 zlatých, arcivévoda Karel Ludvík (rovněž s chotí) věnovali 100 zlatých a arcivévoda Rainer Ferdinand 50 zlatých. Kromě darů si ti, kteří chtěli podpořit cestu do Lurd, mohli zakoupit tisky s modlitbami k Panně Marii Lurdské. Peníze z prodeje opět putovaly na zaopatření poutě.³⁴ Finanční podpora byla v prvé řadě využita na samotnou

29 H. ZSCHOKKE, *Der erste österreichische Pilgerzug*, s. 4–5.

30 Tamtéž, s. 13.

31 Tamtéž, s. 13–14.

32 Tamtéž, s. 9–10.

33 Tamtéž, s. 12.

34 Tamtéž, s. 10–12. Např. *O Maria von Lourdes, bitte für uns arme Kinder; Heilige Jungfrau von Lourdes, bitte für arme kranke* a mnohé další.

cestu, s čímž souvisela nabídka „volné jízdenky“ pro některé chudší poutníky. Z příspěvků byly zřejmě hrazeny poutní reprezentační artefakty: prapor (s ústředním motivem obrazu Matky boží s dítětem), obrazy a medailony zemských patronů, poutní odznaky (oválné štítky z bílého plátna s modře vyšívaným písmenem M jako Maria) nebo cestovní brožura vydaná v nakladatelství St. Norbertus.³⁵

Ke konci července roku 1886 odeslalo generální ředitelství c. k. rakouských státních drah všem účastníkům pouti jízdenky a tištěný harmonogram cesty.³⁶ Začátek pouti byl stanoven na 9. srpna. V ten den se poutníci shromáždili ve svatoštěpánském dómu, kde nejvyšší světící biskup a generální vikář vídeňské arcidiecéze Eduard Angerer všem požehnal a poté proběhla mše svatá.³⁷ Poutníci se následně přesunuli na nádraží Westbahnhof, z kterého vlak vyrazil ve tři čtvrtě na pět odpoledne.³⁸ Celá cesta měla podle odhadů trvat okolo čtrnácti dnů a její itinerář byl následující: Vídeň – Salzburg – Innsbruck – Arlberg – Curych – Ženeva – Lyon – Cette – Lurdy. Při zpáteční cestě se výprava zastavila ještě v městečku Paray-le-Monial a v Lyonu. Odsud pak měli poutníci možnost cestovat různými způsoby.³⁹ Toho využila i Terezie se svými sestrami. Nevypravily se hned do Vídně, ale vydaly se za svými příbuznými. Po cestě se stavěly v několika hotelech, aby si odpočinuly. Např. v Ženevě si pochvalovaly příznivou cenu (pouhých 21 franků) za nocleh v jednom z místních hotelů.⁴⁰

Cesta do Lurd v roce 1886 představovala ojedinělou událost, nutno ji ale chápat jako logické vyústění rozmachu poutnictví, který lze zaznamenat po roce 1840, kdy došlo ke zrušení osvícenského restriktu dlouhého putování za hranice monarchie. Průběh samotné cesty a její forma včetně využití moderního dopravního prostředku navíc zapadají do rámce dějin každodennosti. Od poloviny 19. století se k základnímu principu cestování – přesun z jednoho bodu do druhého – přidává i prožitek cesty samotné. Modernizace dopravy počala totiž cestování zpříjemňovat.⁴¹

35 Tamtéž, s. 14–15, 16–17, 23.

36 Tamtéž, s. 14.

37 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 151, kart. 41, Friedrich Ferdinand Dalberg, písemnosti náboženského obsahu, modlitby, teologické úvahy, verše aj., *Programm für dem Oesterreichischen Pilgerzug zu Unserer Lieben Frau von Lourdes*, Vídeň, 20. 7. 1886.

38 H. ZSCHOKKE, *Der erste österreichische Pilgerzug*, s. 22.

39 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 151, kart. 41, Friedrich Ferdinand Dalberg, písemnosti náboženského obsahu, modlitby, teologické úvahy, verše aj., *Programm für dem Oesterreichischen Pilgerzug zu Unserer Lieben Frau von Lourdes*, Vídeň, 20. 7. 1886.

40 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, s. l., s. d.

41 Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2013, s. 372.

Železnice nabízela poutníkům rychlý a do jisté míry i pohodlný způsob přepravy, i když slovo „pohodlnost“ není vždy na místě, alespoň ne po celou dobu jízdy. Farář Leopold Kolísek z Předklášteří u Tišnova, jenž se účastnil železniční pouti do Lurd skutečně deset let po konání pouti, kterou podnikla Terezie Dalbergová, popisuje ve své knize *Lurdy a pouť do Lurd roku 1896 konaná* noční cestu vlakem následovně: „Cesta v noci po železnici působí na člověka zvláštním dojmem. Venku tma, vlak hučí, chvílemi zazní táhlý pískot, a k tomu ono polospaní a polobdění, věru, není pak divu, že každý si přeje prvního úsvitu ranního co nejtoužebněji.“⁴² I přesto nelze popírat, že cesta vlakem byla pro člověka 19. století jednoznačně příjemnější než cesta pěšky. Je tak patrné, že modernizační vlivy a tehdy nové technologie zasáhly i do prostředí tak tradičního, jako byly církevní festivity. Železniční doprava se ovšem potýkala také s různými obtížemi a opatřeními. Ty se nevyhnuly ani popisované cestě do Lurd v roce 1886. Například když vlak dorazil z Vídně do Salzburgu, musela být dlouhá souprava rozdělena na dvě kratší,⁴³ aby poutníci mohli bez problému dále cestovat po alpské železnici. Docházelo též k výměně vagonů při přejezdech státních hranic, tak jako se tomu událo například v městě Buchs, kde byly rakouské vagony vystřídány švýcarskými.⁴⁴ Cesta do Lurd představovala zbožnou pouť a zároveň byla organizovaná jako zájezd, který doprovázely ty nejmodernější výdobytky tehdejšího světa. Využití modernizačních prvků (nejen dopravy) pak jednoznačně podnítilo touhu lidí vydat se na cestu a současně zvýšilo popularitu poutnictví.⁴⁵

Terezie Dalbergová ve svých dopisech zaslaných rodině mimo jiné reflektovala národnostní stránku celé pouti. Přepadal ji smutek z myšlenky, že někteří Rakušané o pouti smýšleli jako o pouhé ozdobě katolické církve.⁴⁶ Terezie v dopisech popsala i náladu Francouzů, kteří si podle ní přáli, aby pouť netrvala příliš dlouho.⁴⁷ I přesto byli poutníci na své cestě z Vídně do Lurd přijímáni s nadšením. Zdálo se, jako by hranice států neexistovaly a jediné na čem záleželo, byla společná víra v Pannu Marii Lurdskou. Ta se v důsledku stala jakousi usmiřovatelkou mezi rozličnými evropskými národy. Náboženské poutě totiž vyzdvihovaly skutečnou katolicitu a upevňovaly náboženství prostřednictvím mariánského kultu, který během 19. století značně vzkvétal (konaly se poutě, stavěly se

42 Leopold KOLÍSEK, *Lurdy a pouť do Lurd roku 1896 konaná*, Brno 1899, s. 37.

43 H. ZSCHOKKE, *Der erste österreichische Pilgerzug*, s. 24.

44 Tamtéž, s. 27.

45 Stephanie STEINBAUER, *Wallfahrten als zeitgeistige Tourismusschiene. Die Konstruktion einer touristischen Erscheinungsform am Beispiel des Jakobsweges Weinviertel*, diplomová práce, Wien 2011, s. 17.

46 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 339, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od otce Friedricha Ferdinanda Dalberga, Dačice, 26. 8. 1886.

47 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, s. 1., s. d.

nové svatostánky apod.).⁴⁸ Národnostní spory šly při poutích nakonec stranou a důležitá byla především víra v Pannu Marii.⁴⁹

Dne 14. srpna 1886 poutníci konečně dorazili do Lurd, kde je čekal třídní pobyt.⁵⁰ Tereziini rodiče byli šťastni, že jejich dcera pobyde v Lurdech a stále doufali v její zázračné uzdravení.⁵¹ Terezie děkovala rodičům za to, že jí cestu umožnili a vůbec za podporu.⁵² Podle posmrtně vydané edice básní se šlechtična ihned po příjezdu do Lurd vydala k jeskyni, kde si koupala ochromenou ruku v zázračném prameni. Podle sbírky básní byla její chromá ruka jedinou zdravotní potíží, která přetrvávala i poté, co sestra Damiana potřela Tereziiny končetiny lurdskou vodou. Šlechtična po smočení ruky v lurdské vodě (přímo na proslulém poutním místě) pak údajně okamžitě začala hýbat prsty.⁵³ Tuto událost o zázračném uzdravení popsal v roce 1939 i básník Sigismund Bouška v časopise *Zvon* ve svém článku s názvem *Otokar Březina*, zaměřeném na Březinův obdiv k Terezii a na její tvorbu.⁵⁴ Příběh o zázračném uzdravení později přebírali i další autoři věnující se osobě Terezie Dalbergové, i když ne vždy psali o zázraku, ale spíše volili opatrnější vyjádření, jako např. zlepšení zdravotního stavu.⁵⁵ Jak to skutečně bylo se zázrakem v Lurdech, pomohla odhalit rodinná korespondence. V jednom z dopisů Terezie své matce Kunhutě totiž napsala: „V Lurdech jsem neviděla žádné zázraky.“ Dále dodává, že hlavním úkolem všech nemocných v Lurdech byla pocta Panně Marii a s tím spojená nezištnost, a proto chodívala v průběhu pobytu k jeskyni, klekávala u skály a myslela při tom na Pannu Marii a její lásku.⁵⁶

48 Poutěmi a poutnictvím 17. a 18. století v Čechách se zabýval Jan Rojt v souvislosti s ikonografií zázračných obrazů a soch a dalšími tématy v knize Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011. Ke zkoumanému 19. století vzniklo několik článků věnujících se mariánské úctě a poutím, např. Markéta HOLUBOVÁ, *Barokní rezidua v poutích 19. století*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahl (edd.), *Bůh a bohové: církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 55–71; Marie MACKOVÁ, *Středoevropské poutnictví v 19. století*, in: Jiří Mihola (ed.), *Na cestě do nebeského Jeruzaléma. Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno 2010, s. 175–180; Kateřina PAŘÍZKOVÁ, *Mariánská procesí v průběhu 19. století*, in: Markéta Holubová – Marcela Suhomelová (edd.), *Salva regina: mariánská úcta ve středních Čechách*, Praha 2014, s. 285–298.

49 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, s. l., s. d. Srov. Christopher A. BAYLY, *Die Geburt der moderne Welt. Eine Globalgeschichte 1780–1914*, Frankfurt – New York 2004, s. 440.

50 Tamtéž, inv. č. 151, kart. 41, Friedrich Ferdinand Dalberg, písemnosti náboženského obsahu, modlitby, teologické úvahy, verše aj., *Programm für dem Oesterreichischen Pilgerzug zu Unserer Lieben Frau von Lourdes*, Vídeň, 20. 7. 1886.

51 Tamtéž, inv. č. 339, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od otce Friedricha Ferdinanda Dalberga, Dačice, 26. 8. 1886.

52 Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Mnichov, 23. 8. 1886.

53 T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 46.

54 Sigismund BOUŠKA, *Otokar Březina*, *Zvon* 39, 1939, s. 506.

55 Např. J. BISOVÁ, *Dalbergové*, s. 36.

56 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, s. l., s. d.; Stein, 1. 9. 1886. Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery

Během návratu z Lurd plánovaly sestry Dalbergovy návštěvu starších sourozenců Karoliny ve Steinu am Kocher v Bádensku-Württembersku a Ludoviky v bavorském Thurnu. Zůstaly u nich vždy osm dní, následně je čekala cesta do Vídně a poté do rodných Dačic.⁵⁷ Při zpáteční cestě se dívky musely potýkat s komplikacemi, jelikož Sofii trápily žaludeční obtíže, a tak se Helena s Terezií o ni přirozeně strachovaly.⁵⁸ Celá pouť sestrám utekla velice rychle, i když zpáteční cestu podnikly v pomalejším tempu, celkově jim se zastávkami trvala měsíc.⁵⁹ Po celý tento čas se Terezie těšila domů do Dačic.⁶⁰ Po návratu dívek začala matka Kunhuta společně s tehdy biskupem a později olomouckým arcibiskupem Františkem Saleským Bauerem promýšlet možnosti, prostřednictvím kterých by Terezie projevila svou úctu k lurdské kapli. Dospěli k závěru, že by měla být zhotovena soška srdce Ježíšova, která by zdobila lurdský oltář.⁶¹ Terezie po návštěvě poutního místa opět v dopisech děkovala Panně Marii Lurdské za všechny milosti, které jí projevila.⁶² V korespondenci je např. zmíněno i to, že při odjezdu z Lurd dostala od faráře Macaria Obernhumera kamínek z místa, kde stála socha Panny Marie, aby ho při sobě nosila.⁶³ Sestry Dalbergovy si do Dačic nechaly z Lurd poslat dvě krabice různých předmětů náboženského charakteru. Jedna obsahovala vodu z poutního místa, v druhé byla uložená socha a růženec vyrobený z pyrenejského mramoru a vykoupaný v lurdské vodě.⁶⁴ Terezie se chtěla do Lurd vrátit, což se jí nepodařilo, ale na toto místo se vracela alespoň ve svých myšlenkách.⁶⁵

Především z rodinné korespondence Dalbergů a z dalších archiválií je patrné, že Terezie trpěla infekčním onemocněním. Zrádnost nemoci spočívala v tom, že jeden den bylo Terezií lépe a jiný hůře. Střídající se stavy bolesti a úlevy přetrvávaly u Terezie ještě dalších sedm let po návštěvě poutního místa v Lurdech. Zlomovým se stal rok 1893. Začátkem února tohoto roku Tereziiným tělem zmítaly horečky, znatelně pobubla a trpěla obrovskými bolestmi. Nejspíše sama tušila, že se blíží její konec, a proto v květnu nadiktovala sestře

---

Terezie, Mnichov, 23. 8. 1886.

57 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Stein, 28. 8. 1886. Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Thurn, 11. 9. 1886.

58 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Thurn, 6. 9. 1886; Thurn, 9. 9. 1886.

59 Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Stein, 3. 9. 1886.

60 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Thurn, 9. 9. 1886.

61 Tamtéž, inv. č. 340, kart. 106, Terezie Dalbergová, dopisy od matky Kunhuty, Dačice, 15. 5. 1887.

62 Jediným dochovaným dopisem napsaným přímo v Lurdech je dopis Tereziiny sestry Heleny adresovaný otci Friedrichu Ferdinandovi. Tamtéž, inv. č. 169, kart. 48, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Heleny, Lurdy, 17. 8. 1886.

63 Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Mnichov, 23. 8. 1886. Tamtéž, inv. č. 174, kart. 51, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Terezie, Mnichov, 23. 8. 1886.

64 Tamtéž, inv. č. 203, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Heleny, Stein, 30. 8. 1886. Tamtéž, inv. č. 199, kart. 62, Kunhuta Dalbergová, dopisy od dcery Terezie, Stein, 1. 9. 1886.

65 Tamtéž.

Sofii poslední přání, jež se týkalo i náhrobního kamene.⁶⁶ Chtěla, aby nesl verše z Joba, který neustále snašel zkoušky sesílané Bohem, ustál je a za to ho Bůh odměnil dlouhým a šťastným životem.⁶⁷ Druhý úryvek si přála z mariánské modlitby *Zdrávas Královno*, jež odkazoval na její víru v Pannu Marii.

Terezie byla stále unavenější, nespala a blouznila.⁶⁸ Nakonec 23. května 1893 v nedožitých 27 letech ve Vídni zemřela.⁶⁹ Rodina nechala vytisknout šest set kusů úmrtního oznámení, které obsahovaly dva úryvky z Tereziiných básní, které byly později publikovány i v posmrtné edici jejích veršů.⁷⁰ O několik dní později proběhlo rozloučení na Stephansplatz, pravděpodobně ve svatoštěpánském dómu, a následně se sloužily tři mše svaté.⁷¹ Seznam finančních nákladů za pohřeb a další zaopatření mrtvého těla šlechtičny ve výši 1448 zlatých 13 krejcarů zahrnuje následující položky: 1350 kusů smutečních květin, 22 kusů erbů, 6 smutečních kočárů s obsluhou a výzdobu stěn kostela.⁷² Vzhledem k dobovým zvyklostem obsahovala smuteční dekorace symboly rodu jako zmíněný erb a rodové barvy.⁷³ V druhé polovině 19. století byla smrt v urozených kruzích ritualizována. Umírání šlechtičny i šlechtičny podléhalo katolickému rituálu. Pokud zemřel šlechtic, popřípadě šlechtična, mimo svůj domov či daleko od místa, kde se nacházela rodová hrobka, dbala rodina zesnulého, aby jeho tělo bylo do hrobky převezeno za doprovodu příslušných zvyklostí a opatření.⁷⁴ Proto i rakev s tělesnými ostatky Terezie Dalbergové byla převezena do Dačic, což vyžadovalo povolení magistrátu města Vídně.⁷⁵ Nejdříve byla rakev s Tereziinými ostatky vystavena v „*kulečnickovém pokoji*“ dačického zámku, tedy v dnešním tzv. Společenském sále, kde okolo rakve stály vázy s palmovými ratolestmi a azalkami.⁷⁶ Následovaly přípravy spojené s pohřbem Tereziina těla. Otec Friedrich Ferdinand zaplatil za mši, za vyhloubení hrobu a vytvoření náhrobku podle dceřina přání. Dále objednal černé stuhy a svícny na kamenný podstavec zdobící desku Tereziina hrobu.⁷⁷ Po přípravách následoval pohřeb, během něhož byla šlechtična pochována na místním městském hřbitově.

66 Tamtéž, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personalia, 23. 5. 1893.

67 Jb 19, 25–26.

68 T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 107.

69 J. BISOVÁ, *Dalbergové*, s. 36.

70 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personalia, 23. 5. 1893; Státní zámek Dačice, Archiv, neevidováno; T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*, s. 8, 20.

71 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personalia, 23. 5. 1893.

72 Tamtéž, 26. 5. 1893.

73 Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 159.

74 Tamtéž, s. 101, s. 139.

75 MZA Brno, G 399 RA Dalbergů, inv. č. 338, kart. 106, Terezie Dalbergová, personalia, 26. 5. 1893.

76 Tamtéž, inv. č. 169, kart. 48, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy od dcery Heleny, Dačice, 27. 5. 1893.

77 Tamtéž, inv. č. 329, kart. 104, Friedrich Ferdinand Dalberg, dopisy pro dceru Sofii, Dačice, 15. 10. 1893.

V souvislosti se vzpomínáním na Terezii vzniklo po její smrti několik artefaktů.⁷⁸ Jedním z nich byl výše vzpomínaný Tereziin portrét od Františka Kupky podle fotografické předlohy. Na zámku v Dačicích se dodnes nachází i další obdobná paměťová média vztahující se k osobě Terezie. Dochovala se zde zasklená kompozice sušených květin doplněných o pramen vlasů zemřelé šlechtičny a opatřené vpiskem s datem její smrti.⁷⁹ Dalším artefaktem je klíček k Tereziině rakvi.⁸⁰ Obdobné klíče jsou známy k rakvím umělců, či je dokonce vlastnili samotní Habsburkové.⁸¹ Některé z těchto klíčů byly svěřeny do opatrování určité osobě a tak vzhledem k tomuto faktu plnily klíčky jistou reprezentační úlohu v rámci symbolické komunikace.⁸² Co se týče klíčku k rakvi Terezie Dalbergové, jeho existence souvisela především s pamětí a vzpomínáním pozůstalých. Kovový klíček byl uschován do tmavého koženého pouzdra, které bylo vyloženo sametem a saténem. Na víku pouzdra se nachází vtlačený zlacený křížek. Na spodní straně pouzdra je nalepen štítek s nápisem: „*Klíček k rakvi mé milované Terezie † 22/5 [1]893.*“ Popisek zřejmě pochází od Tereziina otce Friedricha Ferdinanda. Mezi paměťová média lze pravděpodobně zařadit též edici básní.⁸³ To, že tato kniha sloužila rodině Dalbergů jako upomínka na zemřelou Terezii, vyplývá ze způsobu prezentace samotných básní v edici, které jsou seřazeny chronologicky a navíc doplněny o komentáře týkající se života urozené básnířky. Životopisné části jsou velmi detailní a častokrát je lze označit za vzpomínky, i když v souvislosti se snahou o vytváření trpitelského obrazu mladé šlechtičny mnohdy zkreslené.

Dochovaná korespondence Dalbergů a další archiválie či literatura prozrazují, nakolik železniční pouť do Lurd konaná v roce 1886 rezonovala v rodině Friedricha Ferdinanda Dalberga. Zároveň výše uvedené prameny poskytují vhled do rodinných strategií šlechty týkajících se víry a péče o nemocného člena rodu. Terezii Dalbergovou v jejím rozhodnutí cestovat do francouzských Lurd nejbližší příbuzní podporovali, což souviselo s intenzivním prožíváním katolické víry rodu a také s obavami o Tereziino zdraví. Je patrné, že přání mladé šlechtičny vydat se do Lurd znamenalo pro rodinu naději. Sestry Helena a Sofie s Terezií pouť absolvovaly, otec cestu podpořil finančně a účastnil se též organizace celé události jakožto člen realizačního výboru. Železniční pouť do Lurd byla náročnou událostí co do příprav i samotného průběhu a navíc její realizace znamenala modernizaci tradiční

78 Obecně o těchto artefaktech V. GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti*, s. 156-157.

79 Státní zámek Dačice, Pánská pracovna, inv. č. D 13 991.

80 Tamtéž, Velká knihovna, inv. č. D 15 391.

81 Lars FRIEDRICH, *Das neue Mayerling-sammelsurium. Kurioses aus 25 Jahren Mayerling-Archiv*, Hattungen 2014.

82 Michaela VOCELKA – Karl VOCELKA, *Sisi. Leben und Legende einer Kaiserin*, München 2014, s. 100; Tim NEU, *Symbolische Kommunikation und wirtschaftliches Handeln. Theoretische Perspektiven*, in: Barbara Stollberg-Rillinger – Tim Neu – Christina Brauner (edd.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013, s. 405.

83 T. M. von DALBERG, *Ein Vergissmeinnicht*.

církevní festivity. V Lurdech k Tereziině zázračnému uzdravení nedošlo, ovšem samotná cesta pro šlechtičnu znamenala intenzivní duchovní zážitek, k němuž se vracela ve svých vzpomínkách. Vzhledem k teorii o subakutní sklerózující panencefalitidě se Terezie nemohla uzdravit a nakonec v nedožitých 27 letech zemřela. Na její život i básnické dílo poté nejbližší rodina vzpomínala prostřednictvím smutečních artefaktů a jiných médií.

Summary

Life Path of Therese Dalberg (1866–1893) to Recovery. Pilgrimage to Lourdes in France

The presented article is based on the research of the family correspondence of the Dalbergs deposited in the Moravian Provincial Archives in Brno under code G 399, Therese's poems published post-mortem, tangible sources deposited in the Dačice castle, etc. The main aim of the study is to present Therese Dalberf's illness and its process. The text also shows how the noble family took care of its ill member and describes the pilgrimage to Lourdes in south France which should have helped Therese to recover. Therese spent an idyllic childhood in the Dačice Castle. No one could have known her life would be bound by pain and seeking solace in God. Faith was very important to the family, which is reflected in the family correspondence. The young noblewoman left Dačice in the 1870s to study in Vienna. However, she came back in 1881 due to measles. She visited various spas (Ischl, Volosca) to recover. She returned to Vienna in 1884. At the beginning of this year, she was affected by fevers, which led to a heart attack. Since that time, she suffered from sore legs and backache accompanied by muscles spasms. In Dačice, the ill noblewoman was taken care of by her sister Helene together with the castle personnel instructed by a renowned doctor. He advised to massage Therese's legs and to cure swelling with camomile if needed. After that, Therese was healthy by her fourteenth birthday. Everything changed when she fell ill with measles again. Her organism was infected by a virus which, according to all the indications, resulted in so called subacute sclerosing panencephalitis. Sadly, in the second half of the 19th century the illness could not be identified and cured. Young noblewoman was fighting against the illness for many years. Apparently, catholic faith was giving her strength. Allegedly, she should even miraculously recovered. She decided to personally thank for all these miracles to Mary of Lourdes, so called Our Lady of

Lourdes. With her sisters Helene and Sofia, she set forth to French Lourdes. All of them joined to the first railway pilgrimage to Lourdes from Vienna in 1886. They had found out about this journey from newspapers and posters. All those interested had to pay travel fees and to submit recommendation from a parish or a member of the pilgrimage committee. The journey was financially challenging. Many people, including the emperor's family contributed financially. Therese's pilgrimage started in St Stephan's Dome on the 9th August. Subsequently, the pilgrims travelled by train, which ensured them relative comfort. For our pilgrims, the journey to Lourdes seems to have represented the same as a trip accompanied by the most modern achievements of that time. After the journey, the pilgrims spent three days in Lourdes. According to Therese's poems published post-mortem, including the commentaries of editors describing her life and death, the young noblewoman, right after arrival in Lourdes, headed to a cave, where she doused her hand in the miraculous spring. Allegedly, she started to move her fingers immediately. However, the facts about this alleged miracle were captured in the family correspondence. In one of her letters, Therese herself wrote to her mother Cunigunde: "I have not seen miracles in Lourdes". Presumably, Therese's pilgrimage to Lourdes did not lead to recovery, nevertheless, she was bravely fighting against her illness for another couple of years. Everything changed in 1893 when her body was afflicted by fevers and she suffered from enormous pains. She did not sleep, and she was delirious. She passed away before her 27th birthday in Vienna on the 23rd May 1893. Then the coffin with her remains was transported to Dačice and was exhibited in the castle. The funeral was held at the local town cemetery.